

Олег ТУРІЙ

НАЦІОНАЛЬНЕ І ПОЛІТИЧНЕ ПОЛОНОФІЛЬСТВО СЕРЕД ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОГО ДУХОВЕНСТВА ГАЛИЧИНИ ПІД ЧАС РЕВОЛЮЦІЇ 1848—1849 РОКІВ

Історія українського національного відродження у Галичині традиційно трактувалася і продовжує трактуватися українською історіографією як хроніка українсько-польського протистояння. Відповідно й рівень зрілості національної самосвідомості галицьких русинів (чи то української, чи “общерусской”, чи “русинської” — згідно з баченням того чи іншого автора)* здебільшого ставився у безпосередню залежність від її анти-польської спрямованості. Однак неупереджений і об’єктивний аналіз історичних фактів дає підставу твердити, що ця залежність далеко не завжди була такою прямою і однозначною. І хоча українцям у Галичині на протязі кількох віків поневолення довелося поборювати не лише тяжкий соціально-економічний гніт польської панівної верхівки, але й повне заперечення їх національної, релігійної та культурної самобутності, ідеї і діяльність борців за визволення Польщі були вагомим (хоч і не єдиним) чинником пробудження суспільно-політичної активності і, як не парадоксально, усвідомлення своєї національної приналежності серед значної частини української інтелігенції.

Переломною і визначальною подією у цьому процесі була революція 1848—1849 рр. “Весна народів” прийшла у Галичину під знаком боротьби за “польську справу”, яка в очах населення ототожнювалася з революційним рухом узагалі. Як писав І. Франко: “В одному таборі був увесь народ без різниці станів і віросповідань, об’єднаний лозунгами: свобода, рівність, братерство, а в другому була креатура Меттерніха”¹.

Українська громадськість виявилася непередготовленою до такого перебігу подій, не маючи ні досвіду політичної боротьби, ні конкретної програми дій, ні навіть чіткого розуміння своїх національних інтересів. Керівництво Греко-Католицької Церкви, єдиної на той час суспільної інституції, яка була осередком не лише духовного, але й громадсько-політичного життя галицьких українців, не підтримувало революційних ідей

* Терміни “русин”, “русини” у цій статті вживаються у тому ж значенні, що й “українці”, хоча в середині XIX ст. вони не були цілком тотожними. До того ж розуміння самої “руськості” також було різним.

¹ Франко І. Задушні дні у Львові // Зібрання творів: У 50 т. — Т. 46, кн. 1. — С. 529.

і в усьому покладалося на волю австрійського уряду, традиційно вбачаючи у ньому свого єдиного захисника і покровителя².

Серед політично активного нижчого духовенства, яке з давніх часів своїм становищем та ідейними переконаннями значно відрізнялося від церковної ієрархії, на перших порах переважали пропольські симпатії. “У нас все дзвенить по-польськи, — Польща, а не Русь”, — ділився своїми враженнями про березневі заворушення у Львові Денис Зубрицький³. Він та інші очевидці розповідали про масове поширення серед української молоді моди на польські національні відзнаки (шапки-конфедератки з білим орлом, червоно-білі кокарди), вступ семінаристів греко-католиків до загонів польської Гвардії народової, участь в інших політичних акціях і маніфестаціях поляків⁴. Молодий богослов Келестин Скоморовський опублікував вірш, у якому прославляв героїзм польських політичних в'язнів, що отримали амністію у перші дні революції⁵. А греко-католицький священник Василь Фортун (згодом парох у Тернополі, крилошанин, посол сейму і “твердий русин”) добровільно впрягся до воза, яким везли з ув'язнення учасника польських тасмних організацій ксьондза Шершніка⁶. Василян М. Устиянович і К. Скоморовський перекладали українською мовою польську петицію до царя від 18 березня 1848 р.⁷ і намагалися видрукувати її у друкарні Ставропігійського інституту⁸.

Діяльність М. Устияновича і прокуратора чину святого Василія Великого О. Терлецького, які вступили до утвореної польськими патріотами Ради Народової у Львові, викликала незадоволення керівництва церкви.

² Див. листування митрополита Михайла Левицького і єпископа Григорія Яхимовича: Матеріали до історії культурного життя в Галичині в 1795—1857 pp. // Українсько-руський архів. — Львів, 1920. — Т. 13—14. — С. 302—312; K o z i k J. Między reakcją a rewolucją: Studia z dziejów ukraińskiego ruchu narodowego w Galicji w latach 1848—1849 // Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. — Prace historyczne. — Т. 381. — 1975. — З. 52. — С. 28—29.

³ Лист Д. Зубрицького до Я. Головацького від 28. 03. 1848 р. // Кореспонденція Я. Головацького в літах 1835—49 // Збірник філологічної секції НТШ. — Львів, 1909. — Т. 11—12. — С. 226.

⁴ Лист Т. Бурчинського до Я. Головацького від 10. 04. 1848 р. // Там же. — С. 230—235; Лист К. Хоминського до А. Петрушевича [після 18. 04. 1848 р.] // Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаніка НАН України (далі — ЛНБ НАН України), від рукописів, ф. 77 (А. Петрушевич), спр. 469 / п. 12, № 195-А; Воспоминания старика очевидца из семинарской жизни 1848 года // Временник Ставропігійського Інститута на 1888 год. — Львів, 1887. — С. 113—114; Д і д и ц к і й Б. А. Своєжитєвьи записки. — Львов, 1906. — Ч. 1. — С. 7; К р у ш е л ь н и ц ь к и й А. З дневника гр.-к. пароха 1848—1850 pp. // Записки Наукового товариства імені Шевченка (далі — Записки НТШ). — Львів, 1903. — Т. 52. — С. 4—5; Созанський І. З літературної спадщини Василя Ільницького // Там же. — Львів, 1905. — Т. 66. — С. 14—15; [Ш а н к о в с ь к и й А. П.] Воспоминания из недавней бывальщины // Родимый Листок. — 1880. — № 1. — С. 8—10; № 2. — С. 25; Акты бережанской Рады русской 1848—1849 гг. // Вістник “Народного Дома”. — 1909. — С. 35—40; Dziennik Narodowy. — 1848. — 24 maja.

⁵ Студинський К. Польські конспірації серед руських п'ютомців і духовенства в Галичині в роках 1831—1846 // Записки НТШ. — Львів, 1908. — Т. 82. — С. 89.

⁶ Там же. — С. 90.

⁷ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі — ЦДІА України у Львові), ф. 474, оп. 1, спр. 15, арк. 21.

⁸ Єпископ Г. Яхимович спробував перешкодити публікації, порадивши директорові друкарні Ю. Вислобоцькому, “щоб відмовив або принаймні затримав друк того перекладу, який би міг внести замішання серед простолюду і викликати багато непорозумінь”. Найбільше непокоїло владику те, що селяни могли сприйняти “це подання, як уже визнане право не відробляти панщини”. Див.: Лист Г. Яхимовича до М. Левицького від 23. 03. 1848 р. // Матеріали до історії... — С. 307.

Щоб усунути небезпеку, “в яку легко міг впасти чин василіян”, єпископ Г. Яхимович розпорядився відправити першого у віддалений Гошівський монастир, а другого взагалі усунути з посади⁹. З таким рішенням погодився митрополит, висловивши побоювання, що “василіянин Устиянович може для того вибрався до Гошева, щоб діяти як член Комітету (тобто Ради Народової. — О. Т.) у провінції. Аби тільки хто з нашого духовенства не пішов за його прикладом”¹⁰. Ще більше обурило ієрархів співпраця з польськими революціонерами крилошанина Перемишльської капітули Онуфрія Криницького, який не лише увійшов до Ради Народової, але й узяв участь у польській депутації до цесаря і підготовці другої петиції від 6 травня 1848 р.¹¹

Хоча і в цьому проханні до трону, поданому нібито від імені усіх жителів Галичини, не було жодної згадки про права українців, деякі греко-католицькі священники висловилися на його підтримку, вважаючи, що основні політичні засади петиції відповідають “потребам і бажанням руського народу”¹². Чимало душпастирів та світських інтелігентів українського походження належало до місцевих Польських Рад, які почали утворюватися на зразок Ради Народової у Львові. Станиславівський декан Петро Шанковський 10 травня 1848 р. повідомив митрополитові про таких священників у своєму деканаті, вимагаючи від церковної влади належної протидії поширенню революційних пропольських настроїв серед кліру¹³. Греко-католицькі священники входили також до Польських Рад у Стрию¹⁴, Тернополі¹⁵ й Бережанах¹⁶.

⁹ Лист Г. Яхимовича до М. Левицького від 22. 04. 1848 р. // Там же. — С. 310—311.

¹⁰ Лист М. Левицького до Г. Яхимовича від 27. 04. 1848 р. // Там же. — С. 311—312.

¹¹ Лист Г. Яхимовича до М. Левицького від 28. 03. 1848 р. і М. Левицького до Г. Яхимовича від 30. 03. 1848 р. // Там же. — С. 323, 324.

Священик А. Дуткевич у своєму щоденнику з 1848 р. так писав про О. Криницького: “Професор церковної історії, каноник Перемишльської капітули — муж, на котрого Русь поклала великі надії. — Він зневірився, був супротивником народної справи, бо тримався Ради псевдо-Руської, за його поганим прикладом пішло багато священників і світських учених Русинів, що стало великою перепоною для підтримки руської справи”. Див.: Крушельницький А. З днівника гр.-к. пароха. — С. 5.

¹² Примітка о. І. Кашубинського до листа священників з Бережанського деканату до митрополитичної консисторії. Див.: ЛНБ НАН України, від рукописів, ф. 75 (Т. Павликів), спр. 2/ п. 1, арк. 20.

¹³ ЦДІА України у Львові, ф. 180, оп. 1, спр. 49, арк. 10. У цьому листі конкретні імена священників-полонофілів не вказувалися. Син П. Шанковського Амвросій у своїх спогадах писав, що “до ради той вступили і чотири наших руських священників, котрі жили в дружеских отношениях с панами далися увлечи намовою тих-же”, але також не назвав їх, натякнувши лише на Т. Баревича, одного з небагатьох греко-католицьких душпастирів, який аж до початку 70-х років відкрито демонстрував своє полонофільство. Див.: Шанковський А. П. Воспоминанія. — С. 24. З інших джерел відомо, що до Ради Народової у Станиславові належали отці А. Гадзинський, Й. Градайський, Б. Левицький, І. Могильницький, Й. Леньківський, М. Петровський і А. Навроцький. Див.: ЛНБ НАН України, від рукописів, ф. 1 (НТШ), спр. 19/1, с. 415; Лист Г. Яхимовича до М. Левицького від 21. 06. 1848 р. // Матеріали до історії. — С. 327—328.

¹⁴ Адміністратор Стрийського деканату М. Петрушевич у листі до митрополитичної консисторії 13 травня 1848 р. писав, що до місцевої Ради Народової приєдналося близько половини священників деканату, які до того ж втягують ще й своїх парафіян. Див.: ЦДІА України у Львові, ф. 180, оп. 1, спр. 49, арк. 23.

¹⁵ Терлецький О. Соціальні і національно-політичні погляди між українським народом у Галичині в половині XIX віку (машиніпис) // ЛНБ НАН України, від рукописів, ф. 115 (О. Терлецький), спр. 109 / п. 10, с. 67.

¹⁶ Акты бережанской Рады русской. — С. 51—52.

Причини, що породжували пропольські симпатії у середовищі українського духовенства, і, відповідно, прояви цих симпатій були різними. Тому серед греко-католицьких священників-полонофілів можна виділити кілька підгруп, відмінних як за своїм національно-політичним світоглядом, так і за формами взаємодії з польським національним рухом.

Насамперед варто назвати тих, що вважали себе приналежними до польської нації ("*gente Rutheni, natione Poloni*"), в усьому хотіли дорівнятися до латинського духовенства і польської шляхти¹⁷, перейняли не лише чужу мову, культуру, звичаї, але й політичні переконання. Такі душпастирі переважно не надавали суттєвого значення конфесійним відмінностям, байдуже ставилися до латинізації обряду: "душехватства", а інколи й сприяли їм. Будь-якою ціною вони намагалися підкреслити свою вищість від "хлопа", з яким, власне, у їх свідомості ототожнювалося поняття "русин". Ці священники, яких можемо назвати *національними полонофілами*, не боялися навіть вступити у відкритий конфлікт з керівництвом церкви, яке заборонило їм брати участь у польських організаціях і заохочувало до утворення Руських Рад¹⁸.

Жителі Старого Села Щирецького деканату через провізора церкви Федора Дяківа внесли до Головної Руської Ради усну скаргу на о. Антона Обушкевича, котрий "парафіяни свої до замірів польських склонити старается"; використовуючи для того проповіді під час богослужінь, у яких називає львівську Раду "баламутною"¹⁹. Отець Йосафат Кобринський у листі до Я. Головацького визнавав: "Ляхів єсть много межи нашими священниками. Куренди, що ішли до них, обвіщающі на нинішній день (8 Юн[ія:] раду народную в Коломиї, подерли і не дали їм далі іти"²⁰. А крилошанину Лотоцькому на Жовківщині деякі душпастирі погрожували пшибеницею за те, що він закликав їх розірвати стосунки з поляками²¹.

Досить прохолодно зустріло заклик митрополичої консисторії до утворення Руських Рад духовенство Городенківщини²² і Тлумаччини²³. Деякі священиків з Холовівського деканату скаржилися Головній Руській Раді на свого декана Луку Малицького, який також не виявляв старання до виконання розпорядження від 12 травня 1848 р.²⁴ Байдужою до національної справи була й частина душпастирів на Глинянщині, тому

¹⁷ Красномовною ілюстрацією до сказаного може послужити приклад кільканадцятирічних клопотань відомого цензора "Русалки Дністрової" В. Левицького, професора богослов'я і крилошанина митрополичої капітули, про призначення йому шляхетського титулу, який його родина мала нібито в часи Речі Посполитої. Див.: Терлецький О. Соціальні і національно-політичні погляди... — С. 29.

¹⁸ Тут мається на увазі куренда митрополичої консисторії, видана 12 травня 1848 р. німецькою мовою за підписом єпископа-помічника Г. Яхимовича у відповідь за звернення станіславівського декана П. Шанковського. Див.: ЦДІА України у Львові, ф. 180, оп. 1, спр. 49, арк. 14—15.

¹⁹ Там же. — Спр. 35, арк. 3. На засіданні Головної Руської Ради 14 липня 1848 р., де розглядалася ця скарга, було зазначено, що подібні вчинки згаданого пароха не випадкові, бо він "діти в Старому Селі своїх Парафіян до крещенія латинського священника отсилає і уже много руських дітей тим способом латинського обряду зістало". Див.: Там же. — Арк. 5.

²⁰ Лист Й. Кобринського до Я. Головацького від 27. 05. (8.06) 1848 р. // Кореспонденція Я. Головацького в літах 1835—49. — С. 260.

²¹ ЦДІА України у Львові, ф. 180, оп. 1, спр. 35, арк. 52.

²² Там же. — Спр. 49, арк. 82; спр. 2, арк. 81.

²³ Там же. — Спр. 50, арк. 1.

²⁴ Там же. — Спр. 4, арк. 211.

місцева Руська Рада звернулася до них із вимогою визначити свою позицію, посилаючись на те, що незгоди серед кліру деморалізують парафіян. І хоча більшість священників погодилися вступити до Ради, один із них (о. Граб'янка) рішуче відмовився, заявивши, що не поділяє ідеї поділу Галичини на українську і польську частини²⁵. Не поставили своїх підписів під петицією про поділ краю і деякі духовні отці на Самбірщині²⁶, а священники з Бродівського деканату Стефан Турчинський, Петро Танячкєвич, Іван Чайковський і Йосиф Гілічинський не лише не підписали її, але й "водилися з поляками, щоби перешкодити тому святому русинів наміренню"²⁷.

Головною причиною відступництва багатьох українських священників від свого народу під час революції було значне ополячення кліру в попередні десятиліття²⁸, що дослідники вважають одним із проявів впливу австрійського просвітництва на греко-католицьке духовенство²⁹. Звичайно, що ні проголошення конституційних свобод і декларування рівноправності усіх народів Габсбурзької монархії, ні позірні підтримка австрійським урядом скромних домагань "вірних русинів", ні навіть могутній спалах національної самосвідомості української інтелігенції Галичини не могли відразу і корінним чином змінити ситуацію. Польська мова

²⁵ ЛНБ НАН України, від рукописів, ф. 68 (Р. Мох), спр. 16/ п. 2, арк. 2—3; спр. 26/ п. 2.

²⁶ ЦДА України у Львові, ф. 180, оп. 1, спр. 7, № 279.

²⁷ Терлецький О. Соціальні і національно-політичні погляди... — С. 72.

²⁸ У своїх спогадах А. Шанковський, підкреслюючи, що саме з середовища духовенства у 30-х рр. "вийшли наші перші борці і труженики на почві народній", визнавав, що вже тоді "у того священства почало мало-помалу губитися і традиція рускості. В їх домах конверзовалось ісключительно по-польськи, а матері і отці учили своїх дітей даже польських молитов: перші для того, понеже по більшій часті самі вже не знали руских, вторі же по той причині, щоби освободити своїх дітей от напасті і упрєков латинських катехитів і от насмішок польської молодежки, когда они прийдуть до школи". Далі автор спогадів писав, що "крім самого священника нікто в дому не знав руских букв і не бил в состояннї прочитати рускую книжку; а звістно, що даже наші кандидати духовного званія начинали доперва тогда учитись по-русски, коли приходило подаватись до духовной семінарії. Якая же то наука била і якїї успіхи ділали в ній наші богослови, найлучшим доказательством того старіі служебніки і свангелія по нашим церквам, текст которих записаний поверху буквами латинськими. Як ужасно розпространялась тогди полонізація между нашим священством, видим еще із того, що не тільки по городам, но даже і по селам не стидались наші попи проповідувати народу по-польськи". Див.: Шанковський А. П. Воспоминанія... — С. 8.

Подібні свідчення подав у своїй "Автобіографії" о. Ю. Желєхівський: "Духовенство наше било тогда совершенно невіже в ділі обряда нашего і скланялося ко латинському. Вправді ізясняв канонік о. Іоанні Лавровський літургію доволно хорошо для новопоставляємих прєзвітеров, но тіі не імїли смисла ко тому, не понимали его і говорили: Nudzi stary. А виучився механічно отправляти треби з Свхологіона і совершати Літургію, думали все знані імїти для священника нужное. Впрочем многіі едва уміли читати по-русски, а весьма малое число било таких, которіі би разуміли язык церковный". Див.: Автобіографія о. Іоустина Желєховскаго // Вістник "Народного Дѣла". — 1909. — С. 136. Навіть один із майбутніх лідєрів "старорусської партії" А. Петрушевич у 1840 р. не міг скласти екзамену з *lingua ruthenica*, тому що не вмів читати кирилицею. Див.: Студинський К. Львівська духовна семінарія в часах Маркіяна Шашкевича (1829—1843) // Збірник філологічної секції НТШ. — Львів, 1916. — Т. 17—18. — С. СХХХХІХ.

²⁹ Ще відомий діяч національного відродження у Галичині Б. Дідицький писав, що "премногіі наші рускїі поповичі та й хлоповичі" більше ополячилися "в школах под Австрією ніжєлі за Польщю". Див.: Дідицький Б. А. Своєжитєєвыи записки. — С. 7. Детальніше про це див.: Химка І.-П. Греко-Католицька Церква і національне відродження у Галичині 1772—1918 // Ковчег: Збірник статей з церковної історії. — Львів, 1993. — Ч. 1. — С. 75—76.

(поряд з німецькою) вживалася не лише в органах державного управління, навчальних закладах і громадських установах, але й в офіційному діловодстві Греко-Католицької Церкви. Митрополічі куренди, накази і протоколи засідань консисторій, розгляди скарг і прохань священників та прихожан, документація деканальних і приходських урядів — усе це писалося і видавалося здебільшого по-польськи³⁰. Навіть листування і приватні нотатки високі церковні достойники і звичайні сільські душпастирі вели дивоглядною мішаниною яких завгодно мов, лише не своєю³¹. “Зоря Галицька” на початку липня 1848 р. писала, що “много Русинів, урядники, школярі, ба і денекотрі священники і межі собою, і до своїх родичів, до своїх жен і дітей, а часом навіть до Русинів ремісників і селянів по-польськи ся відзивають”³².

Давні корені полонофільства у перші дні революції особливо далися взнаки у середовищі української молоді. Львівські семінаристи, використавши заворушення у місті, збунтувалися проти віце-ректора І. Ільницького і прогнали його з семінарії за те, що той їх “до Руцини заохочував і по-руськи вчитися наказував”³³. Відомі й інші випадки, коли українці за походженням не хотіли вивчати рідної мови і спілкуватися нею. Отець Лёв Трещаківський на одному із засідань Головної Руської Ради розповідав, що знає пароха, котрий, даючи шлюб, змущував наречених присягати по-польськи³⁴.

Але переважно священники, що навіть вважали себе справжніми руськими патріотами, просто не знали рідної мови і оправдовувалися перед іншими, що не вміють писати кирилицею³⁵, або ж вживали латинський

³⁰ К. Студинський зауважив, що лише у вересні 1848 р. в офіційних протоколах митрополічного ординаріату з'являється перший запис українською мовою, зроблений, імовірно, М. Куземським. Див.: Студинський К. Польські конспірації...— С. 90.

³¹ Прикладом може служити часто цитоване нами листування митрополита М. Левицького з єпископом Г. Яхимовичем, яке велось польською мовою (див.: Матеріали до історії...— С. 198—386), а також щоденник А. Дуткевича, писаний латинською, польською, німецькою і аж з 25 травня 1849 р. — руською мовами. Див.: Крушельницький А. З дневника гр.-к. пароха...— С. 219.

³² Зоря Галицька.— 1848.— 4 лип.

³³ Лист Д. Зубрицького до Я. Головацького від 28.03. 1848 р. // Кореспонденція Я. Головацького в літах 1835—49.— С. 226—227; Лист Т. Бурачинського до Я. Головацького від 10.04. 1848 р. // Там же.— С. 227. І. Ільницькому не вперше довелося терпіти за сумлінне виконання своїх професійних обов'язків. Як згадував Ю. Желехівський, “во Львові в семінарії преподавати начав (по внушенію еп. І. Снігурського) науку язика церковно-слов'янського около 1835 г. о. Іоанн Ільницький, префект, а послі віце-ректор семінарії. Но який дух господствовал тогда между питомцами семінарії русской, то мож з того убідитись, что тііже збунтовались против того ново заведенія, стали протестовати, утверждати, что їх хотять зділати варварами азійатськими. А понеже о. Ільницький строго требовал знанія і розумінія сего язика, то вся ненависть обратилась против него. Многіі стали викрикувати по коритарях на него: “Со он нас сще barbarзуйсамі roгобіс!”, а один кинул за ним поліном”. Див.: Автобіографія о. Юстина Желеховського.— С. 137.

³⁴ ЦДІА України у Львові, ф. 180, оп. 1, спр. 20, арк. 66.

³⁵ Див.: Лист Т. Бурачинського до Я. Головацького від 10.04. 1848 р. // Кореспонденція Я. Головацького в літах 1835—49.— С. 231; Лист І. Антоновича до Я. Головацького від 8.02. 1848 р. // Там же.— С. 234.

О. Шухевич писав Я. Головацькому: “Зачав ем учитись по-руську в том принаймній постановленію, аби ми леда хто не важився в очи цвікнути — русини хотять наук, а жаден сам нічого не уміє по руску”. Див.: Лист О. Шухевича до Я. Головацького від 11.01. 1849 р. // Там же.— С. 330.

правопис³⁶. Інколи, щоб не писати по-польськи, греко-католицькі душ-пастирі користувалися німецькою або латинською мовами³⁷. Станиславський декан П. Шанковський у листі до митрополичої консисторії від 5 серпня 1848 р. "в імені свого кліру" просив, "даби Письма от Консистора більше до кліру в язиці польським не посилалися, але аби такові в язиці нашім, ілі в німецькім, ілі латинськім по деканатах увіщалися"³⁸. З аналогічною вимогою до Головної Руської Ради звернулася "поменша" Рада з Бірчі³⁹. А священики-патріоти з Коломиїщини наполягали, щоб консисторія зобов'язала деканати урядувати рідною мовою і сама була для них прикладом⁴⁰. Однак реакція церковних властей на ці звернення була досить невизначеною⁴¹. Тому національно свідома частина духовенства намагалася знайти інші шляхи боротьби з полонізацією кліру. Вже на одному з перших засідань Головної Руської Ради "уряджено меже собою і на засіданнях по-руськи говорити"⁴², а в "Зорі Галицькій" була вміщена відповідна відозва до української інтелігенції⁴³. П'ятнадцятеро священиків з Бережанського деканату виступили з вимогою, щоб ті їх колеги, котрі належали до Польської Ради Народової, вийшли з її складу, бо "члонкови ової наради нараджаються в польській мові о польських видах і потребах"⁴⁴. Результати не забарилися: На початку 1849 р. "Зоря Галицька" з неприхованою радістю повідомляла: "Хвалити бога, довідуємося, же всюда по Галичині руській і видим на свої очи, же ту во Львові і коло Львова заможнійші Русини понемають духа свободи і зачинають цінити руськонародні наші звичаї, повертаючи до них. Священики наші і родини їх, можна сказати, розпочали тоє народне наше обновленє і

³⁶ Див., наприклад: Program sobranija do uroczystości narodowej w Stanisławowi na dniu 30 maja 1848 // ЦДІА України у Львові, ф. 180, оп. 1, спр. 4, арк. 191. Цікаво, що у січні 1849 р. навіть відомий пізніше патрон галицьких москвофілів М. Качковський наполягав на запровадженні до української мови латинського правопису. Див.: Лист М. Качковського до І. Ільницького від 19.01. 1849 р. // Письма Михаила Качковского // Вістник "Народного Дома"— 1909.— С. 186. Але вже наступний свій лист до І. Ільницького він підписав так: "З ляхівської землі, по-руськи і руським письмом, а до того від Русина, котрий пред кількома неділями був проти такому письму..." Визнаючи, що "письмо руське видавало ми ся до недавна тамою уповсюдження языка нашого і для того м тогди за ним не був", М. Качковський вважав, що при збереженні латинки "брали би ся до письма в нашім язиці і такі Поляки, котрий того языка не вміють, — і одні псули би го з невідомости і лінивства, а другі зо злої волі тим цільом, аби потому доказати, же меже ним і языком польським жадної нема отличності (рожницї) — а при таким уповсюдженням зайшов би він до гробу. Тому тримаймо ся нашого письма, і най си тіі, котрий нашим письмом хцуть писати трохи праці зададуть чрез навчанє нашого письма, і най тим покажуть, же їм на нашім язиці залежить. Врешті потрібна нам кирилиця і для того, абисьмо ся в старих книгах засиляли, еслиби нам в занедбанім язиці якого слова бракло — і аби знаючи такія букви наші селяни до читання руських книжок непотребували вчитися тепер чужжих букв". Див.: Лист М. Качковського до І. Ільницького від 18.02. 1848 р. // Там же.— С. 188.

³⁷ Відомий діяч українського визвольного руху Л. Трещаківський в одній із своїх промов навіть заявив, що "Русини хай говорять всіма мовами, лиш не польською". Див.: ЦДІА України у Львові, ф. 180, сп. 1, спр. 20, арк. 21—22.

³⁸ Там же.— Спр. 50, арк. 20.

³⁹ Там же.— Спр. 4, арк. 41.

⁴⁰ Там же.— Спр. 37, арк. 89—90.

⁴¹ Так, консисторія лише прийняла до відома прохання декана П. Шанковського, а конкретної відповіді вирішила не давати. Див.: Там же.— Спр. 50, арк. 22.

⁴² ЦДІА України у Львові, ф. 180, оп. 1, спр. 2, арк. 15.

⁴³ Зоря Галицька.— 1848.— 4 лип.

⁴⁴ Акты бережанской Рады русской...— С. 72.

предводять їм. Уже говорять руським так красним, так миленьким і так солоденьким своїм словом. Уже співають свої руські пісні. Ужеся убирають руським строєм, руськими одежами і приоздобляють руськими цвітами”⁴⁵. Правда, тішитися цими першими паростками національного відродження, пробудженими “Весною народів”, довелося недовго. Поразка революції призвела не лише до реставрації абсолютистського правління в Австрійській монархії, але й до збайдужіння частини греко-католицького духовенства до національної справи. Виступаючи на засіданні Голвної Руської Ради у грудні 1849 р., Л. Трецаковський визнавав, що “много священников ко річі руської зобаятніли, і так жодну газету руську не отримують, а затим і громадам не прочитують, между собою навіть по-руськи не говорять [...]”⁴⁶.

Для окремих греко-католицьких душпастирів, а особливо для молоді, польський рух був привабливий своїми революційно-демократичними лозунгами, ореолом героїзму і романтики. Очевидно, саме цим можна пояснити активну участь львівських семінаристів у березневих маніфестаціях. Подібним чином продемонстрували свою солідарність з поляками відпущені на канікули вихованці греко-католицьких семінарій і деякі священники у Станиславові, взявши участь у похоронах польського патріота С. Гошовського, що загинув під час сутички з урядовими військами⁴⁷. Про свої пропольські симпатії у перші дні революції згадували пізніше відомі діячі “староруської партії” Б. Дідицький⁴⁸, о. І. Гушалевиць⁴⁹, а о. І. Наумович з кількома товаришами навіть був виключений з семінарії⁵⁰. *Революційне політичне полонофільство* мало давні традиції у 1848 р.⁵¹. У діяч, що порушували “громадський спокій” і загрожували існуючому державному ладові, були запідозрені колишні учасники польських таємних гуртків українські священники Т. Кульчицький, І. Сілець-

⁴⁵ Зоря Галицька.— 1849.— 10 січ.

Подібну картину описував у листі до І. Ільницького М. Качковський: “В другой половине марта с.р. [1849] був'ем в некоторых місцях нашої Руси в округах Решовськ.— Перемисльськ. і Львовськ. і переконав'емся, же наша рущина дуже добре і міцно стоїть... В Дубні, окрузі Решовськ. — тримає ся громада Зорю галицьку, й слухає ей охочо, як ю дяк читає. І в тім окрузі зачинають уже священники слово боже по-руськи викладати, і руським скорописом до себе листовати. Маю уже відтам кілька відписів в язиці, в якім'ем до них писав, то є в руськім”. Див.: Лист М. Качковського до І. Ільницького від 7.06. 1849 р. // Письма Михаила Качковского.— С. 190—191.

⁴⁶ ЦДІА України у Львові, ф. 180, оп. 1, спр. 20, арк. 66.

⁴⁷ Ш а н к о в с ь к и й А. П. Воспоминанія.— С. 39—40.

⁴⁸ Д і д и ц ь к и й Б. Своєжитєвые записки.— Ч. 1.— С. 7.

⁴⁹ Воспоминанія старика очевидца...— С. 113.

⁵⁰ К м і т Ю. 1848 рік і Львівська руська духовна семінарія // Записки НТШ.— Т. 40 — Львів, 1901.— С. 30.

⁵¹ К. Студинський, розповідаючи про утворення польських таємних гуртків у Галичині після повстання 1831 р., писав: “Гадками, які ширилися серед польської суспільності, перейнялась також значна частина руської з роду інтелігенції, що вже з титулу свого звання мала служити руському народові, яка однак причисляла себе не до Русинів, але до Поляків, жила тими самими ідеалами, навіяна була тим самим духом, що й польська суспільність. Сю руську з роду, а польську з пересвідчень інтелігенцію стрічаємо зразу між питомцями руської духовної семінарії у Львові, а опісля й посеред священників. Її огорнув вже дуже рано конспіраційний дух, який, що цілком природне, носив ті самі черги, що характеризували польські конспірації, бо не був се рух відокремлений, лише ідентичний, спільний з польським конспіраційним життєм”. Див.: С т у д и н с ь к и й К. Польські конспірації...— С. 3.

кий, С. Мійський, О. Охримович, І. Шмельц, М. Попель, М. Мінчаків та інші⁵². Доноси про приналежність до "польських бунтівників" надійшли в урядові органи на отців Сидоровича і Вірського⁵³.

Але поза тим необхідно визнати, що ця група серед греко-католицького кліру була досить малочисельною. Як писав у своїх спогадах А. Шанковський, руські семінаристи і священники й справді "страдали за польську справу [...] но то били лиш единиці в великім числі нашого духовенства — люди, котрі увлекались больше ідеями демократизма і жаждою усамовольнення народа, чим "справою польською"⁵⁴. А замовчаний радянською історичною наукою український дослідник О. Терлецький вважав: "Бувало таке, що симпатія до польського революційного руху доводила деяких українців до втрати їх українських національних почувань, але про всіх цього не можна сказати. Можна бути певним, що далеко більша кількість полонифілів виходила з українських кругів консервативних, а не з революційних"⁵⁵.

Досі ми розглядали, так би мовити, свідомі прояви національних чи політичних симпатій української духовної інтелігенції до польського руху. Але варто зауважити, що навіть у ті бурхливі часи величезна маса духовенства залишалася взагалі осторонь від суспільно-політичного життя, обмежуючись лише формальним виконанням душпастирських обов'язків і уникаючи всякої "політики". А враховуючи злиденні умови існування приходського кліру і його велику залежність від польських поміщиків — патронів церков, не дивно, що окремі душпастирі вступали до Рад Народових або ж підписували протести проти поділу Галичини на прохання чи під примусом своїх "благодійників і покровителів"⁵⁶. Отець А. Шанковський згадував, що на похорони студента С. Гошовського у Станиславові "явилось также наше городское духовенство і несколько канадцятъ священников сельських, завозваных своїми коляторами"⁵⁷. А

⁵² Терлецький О. Соціальні і національно-політичні погляди.— С. 115.

⁵³ Там же.— С. 114.

⁵⁴ Шанковський А. П. Воспоминанія.— С. 9—10.

⁵⁵ Терлецький О. Соціальні і національно-політичні погляди.— С. 76.

⁵⁶ Ось, наприклад, як розповідав про утворення місцевої Руської Ради якийсь священник з Жовківського округу: "Весною 1848 р. я отримав від знайомого мені поміщика листа, в якому він у дуже доброзичливому тоні запрошував мене приїхати в певний день і час у Жовкву з метою організувати "комітет народовий". Я оstownпів. Мета листа була мені незрозуміла і я довго вагався, що мені робити. Нарешті, порадившись з дружиною і моїм другом місцевим мандатаром, котрі переконали мене не настроювати проти себе поміщика, я відправився в дорогу..."

У Жовкві автор листа застав багатьох знайомих священників, які отримали подібні запрошення. "Але ось біда, — вночі приїхав губерньський чиновник з листом від єпископа і дорученням організувати комітет руський. Ми не знаєм, до якого комітету приступити." Після довгих суперечок "одному прийшла в голову оригінальна думка: "Підемо до старости і порадилося з ним!" Більшість прийняла цю пропозицію, вибрала депутацію, в яку ввійшов і я. Ми застали старосту — це був поляк — у великому зворушенні. Коли ми повідомили йому про свої непорозуміння і запитали, чи випадас нам приймати участь в комітетах, і якщо це дозволено, то в якому саме нам прийняти участь; той, трохи подумавши, відповів тихим, невпевненим голосом, що він не втручається в справи комітетів і дає нам повну свободу; особисто ж він вважає, що коли б був русином, то прийняв би участь в руському комітеті. Ці слова й послужили для нас вказівкою. Ми відразу попрямували до губерньського чиновника і заявили йому про свою готовність приступити до утворення руського комітету. Але деякі з наших залишилися при комітеті народовім і від нас відділилися". Див.: Галицкая Русь в европейской политике.— Львов, 1886.— С.— 68.

⁵⁷ Шанковський А. П. Воспоминанія.— С. 40.

Теofil Павликів, оправдовуючись за свій вступ до Бережанської Ради Народової, писав, що той “кто только знає мислі Панів з одной і мое теперішнє і дотихчасове положенє з другой стороны, не подивує тому, же я також знову не мав той сили опертися учиненому що до себе виборови”⁵⁸. Тяжким матеріальним становищем і примусом шляхти пояснював свій вступ до Польської Ради у Станиславові І. Могильницький⁵⁹. А про його родича, відомого поета Антона Любич-Могильницького ходили чутки, що він за свій “полонофільський” виступ при заснуванні Станиславівської Руської Ради отримав від поляків “карету і пару коней”⁶⁰.

Очевидно, що ті священники чи кандидати духовного сану, котрі відкрито виявляли свою прихильність до “руської справи”, не мали жодних шансів отримати презенту на кращу парафію приватного надання⁶¹, а тому багато хто волів керуватися принципом “сиди тихо, не рипайся, наперед не вибігай, а взаду не оставляйся”, — як визначив своє кредо стрийський декан Михайло Петрушевич⁶².

Полонофільські настрої на початку революції панували не лише серед ополячених греко-католицьких душпастирів, але й поміж представниками *національно свідомої української інтелігенції*. Зокрема, частина колишніх членів і прихильників “Руської трійці”, які ще задовго до 1848 р. задекларували свої окремшні національні і політичні стремління, щиро симпатизували революційній боротьбі поляків. “Ляхи показалися, що є межі ними і добре мислячіі, а другії мусять потаковати для доброї слави”, — писав у листі до брата Я. Головацький, оцінюючи березневі події у Львові⁶³. У відповідь П. Головацький признавався: “Ще і тепер животно щастем роду людського тай братів Поляків [...] Його лише непокоїло, “кілько з того для нас Русинів припаде”, а тому він просив від брата “свідства о Поляках, щоб знати, кілько Ти ім віруєш, кілько для нас надіятись?”⁶⁴ Я. Головацький відповів рішуче й однозначно: “Русин вже з Ляхом поєднався або скоро зовсім поєднаєся, — спільна потреба, обопільний інтерес, обопільні концесії, жертви, які приносяться Ляхами, щирість Русская поєднають обох зовсім”. У цьому ж листі відомий галицький будитель досить критично оцінив утворення Головної Руської Ради, вважаючи її плодом інтриг австрійської адміністрації та церковної ієрархії: “Відомо Тобі як правліне уміло ужити тої болячої стороны руської (маються на увазі непорозуміння з поляками. — О. Т.) утворити раду руську у св. Юра, щоби під плащиком народності і языка руського, під барвою Червоної Русі свою бюрокрацію усадовити. Але не удається

⁵⁸ Акты бережанской Рады русской... — С. 73.

⁵⁹ ЦДІА України у Львові, ф. 180, оп. 1, спр. 23, арк. 55.

⁶⁰ Лист Г. Яхимовича до М. Левицького від 21.06. 1848 р. // Матеріали до історії... — С. 327. З листування самого А. Любич-Могильницького видно, що ці чутки були далекими від дійсності, але для нас важливо, що в їх правдивість вірили навіть вищі церковні достойники. Див.: Лист А. Любич-Могильницького до Я. Головацького від 10.07. 1848 р. // Кореспонденція Я. Головацького в літах 1835—49. — С. 263—264.

⁶¹ Див. оправданя Т. Павликів (Акты бережанской Рады русской... — С. 74).

⁶² Лист М. Петрушевича до А. Петрушевича від 28.01. 1853 р. // ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 77 (А. Петрушевич), спр. 53/ п. 2, № 350-А.

⁶³ Лист Я. Головацького до брата Петра від 1.04. 1848 р. // Кореспонденція Я. Головацького в літах 1835—49. — С. 227.

⁶⁴ Лист П. Головацького до брата Якова від 14.04. 1848 р. // Там же. — С. 235.

Wychodził sześć tygodni w tygodniu. Cena za rok 3 rubel, rok za pół roku 2 rubel, rok i 30 kr. za czwartą część i sześć rub. i 15 kr. sześć. Za przesyłkę na prowincyję dodaje się do oznaczonej ceny na rok 1 rubel, rok za pół roku 30 kr. za czwartą część 15 kr. sześć.

DNEWNYK RUSKIJ.

Prenumerowały nadawca w Kantorze Redakcyjnym pod numerem 11 3/4 przy szynku ulicy w Lwowie, także i w miastach powiatowych i powiatowych. Inscrypcja albo domowa przesyłka pociągowa nie po cenie za kolumnę w perelicy na pierwszy raz 3 kr. za drugi 4 1/2 kr. a na trzeci 6 kr. sześć.

Cz. 1.

Sereda

Lwow 16. Serpnia 1848.

Program.

Właśnie te dobre znajut, szczo narodność jest najhołownijszoja wyminkoja w tom, aby narod przijosł do rozwytia polityczeskoho, a czeres to pocuł sam sebe i porozumiał swoja sud'bu. — Otcił na othołos wolnosti, kotryj idet szczo molnia po waich kuzach Europy i klyczet do nowoho tytu wsi jej narody, wstajut Polaki i Rusyny, towarysi wspilnoi sud'by, aby mali udil' w buduszczem, jakoje jest pryreczeno narodom wolnym. — Ały Rus' jeszcze ne spojnyła sei persoi wymiaki swojeho bytia — narodność ruskiju ponialo lysze dzie maleje czysło Rusynow. — Otcił wprowadyty Rus na tuja stepi tytia polityczeskoho, sei przyjmył trud **Ruskij Sobor**.

Cil **Ruskohe Sobora** jest: opikowanije sia narodnostiju ruskiju, przyczynenije sia do jej slobodnoho i nesawysymoho rozwytia, a pry tom uderżiwanije zshody i odnosti z myrom soplemennomoi narodnosti w nasoi spojnoi otczyni.

Odnym z najperszych sredstw, jakim chocet **Ruskij Sobor** doży do swojej cily jest: proswiszczenijsie narodnoje, a to ośahnuty moła literaturoja ruskija. — Otcił w tom namireniju postanowyl **Ruskij Sobor** izdawaty pryko periodyczeskije pod nazwoju: **DNEWNYK RUSKIJ**. — Dnewnyk sej budet obnymaty okrome ricnyj wychodiszczych z Ruskohe Soboru najnowijszi widomosti tak naszej jak i zabranycznych zemel, także wse to, szczo nas obchodyt jako narod, kotryj sia poczuwajet sam w sobi i majet przed soboju wełykoje buduszczije. Na poidly wse to szczo lysze przyczynyt sia do proswiszczenijsia Ruskohe narodu budet otwimno stremienisja Sobora wchodity w sostaw Dnewnyka.

Dnewnyk sej budet wydawaty sia z poczatu szczo tydnia raz, pozdnijse dwa razy na tyden, i to w odny list wełykoho rozmira bukwny kyryfikimny, a po przyczyni szczo mnohi Rusyny ne majut dobroti widomosti sych buk, to jakoje czysło eksemplarow budet izdano i katynkimy bukwny, tak szczo prenumeranty po swojej woly mohut braty eksemplari peczatny odnymy albo druhymy tyramy.

Wo Lwowi dnia 12 Serpnia 1848.

Iwan Wakylewycs,
Otwinyj redaktor.

Wozwanie

Ruskohe Soboru do swelch bratew.

Wperwopoczatu naszeho obščestwa predki nasi rozwytali sia slobodno. Kijew byl sredotczajem bytia istoryczeskoho i moralnoho Rusy. Tatarz znyščyli perwoje, a dru-

żetajlyno ot woli cisarja i jeho urjadnykow, okudno byli nam wymirowana sprawodlywość, my mnoho, dzie mnoho stradaly.

Rusynyl nasze polożenie izmnylo sia, my oderzali konstatyciu, a s neju poczalyłmo so wsiem nowoju hlytje myjno wolny i rowny pered prawom, ały pry tom majem rjko

Фрагмент титульної сторінки тижневика
«Dnewnyk Ruskij», який у 1848 р. виходив під редакцією
Івана Вагилевича

їм, Русин звітрив письмо носом, свого ся доправляє, а з Ляхами не зриває зв'язку, но тилько хоче добиватися всіх пунктів конституції"⁶⁵.

Недовір'я до своїх колишніх гонителів, а тепер — щироруських патріотів висловив і Й. Кобринський. У листі до Я. Головацького він так оцінив погрозу єпископа Г. Яхимовича не висвячувати тих богословів, котрі "в'язалися з Ляхами": "Вот як ся світ обертає: перед нісколько годами були не святити за руськоє, а нині — за противруськоє"⁶⁶.

У ще більш драматичній ситуації опинився уже згадуваний український поет А. Любич-Могильницький, який під час утворення Руської Ради у Станіславові відверто виступив проти її надмірної лояльності до трону і залежності від місцевих чиновників. За це, як розповідав він у листі до того ж Я. Головацького, "мене наші ще не пристиглі Русини... несподівано Ляхом окричали, мене, щом претціж ще в тих часах сміло боровся з супротивниками за любезну народність руську, коли ся теперішні Русомани і Ляхожерці свого імені і язика відрікали і встидали". А. Любич-Могильницький зауважив, "же начальники Собору Станіславського з едної сторони наред простий за надто фанатизували й до ненависти против Ляхів розпалляли, а з другої сторони, самі себе і всіх Русинів перед лицем німецьких Бюрократів упідлили, аби їм за благе і невольническе орудіє їх самолюбної політики послужити". Далі в листі він визнавав, що й сам добре знає "всі тоті кривди, які Русини перетерпіли від Поляків", і тому не дає "цілком віри красним словам теперішніх польських демократів [...] але наш власний, добре зрозумілий інтерес радить нам не множити собі ворогів під боком, бо маємо інших шкідливіших ворогів, котрі би з всіх свободів конституційних хтіли зробити грушки на вербі, аби того, що красно обіцяно навіки на папері зістало. Словом мовячи, Поляки, котрі хитростію нас уловити прагнуть суть політичні злодії, — а Русини, котрі братню згоду роздирають, аби зістати на віки покірними кнехтами (рабами. — О. Т.) гордых Бюрократів — суть кругом дураки"⁶⁷.

Подібні застереження знаходимо й у відомій брошурі "Слово перестороги" Василя Подолинського. Критикуючи поляків за їх заперечення національної окремішності галицьких русинів, він не виключав, що шлях до вільної України лежить через союз із вільною Польщею, бо "від австрійських бюрократів українці не можуть сподіватися на тривалу підтримку. Як тільки тій бюрократії удасться усунути з української землі польську народність, вона зачне брати в руки й українську, як уроджену в революційних часах, як сестру польської, як дитя слов'янської гідри, а передусім, як народність підданицьку, не бюрократичну"⁶⁸.

⁶⁵ Лист Я. Головацького до брата Петра від 13(25). 05. 1848 р. // Там же.— С. 248—50.

⁶⁶ Лист Й. Кобринського до Я. Головацького від 8.06. 1848 р. // Там же.— С. 261. У цьому контексті зрозумілим стає рішуче заперечення Я. Головацьким повідомлення, вміщеного у 23 номері польської газети "Rada Narodowa" про його приналежність до Станіславівського "байрату". Див.: Gazeta Narodowa.— 1848.— 5 czerwca.

⁶⁷ Лист А. Любич-Могильницького до Я. Головацького від 10.07. 1848 р. // Кореспонденція Я. Головацького в літах 1835—49.— С. 263—264.

⁶⁸ Шура т В. Речник незалежности України в 1848 р. о. Василь Подолинський // На досвітку нової доби: Статті й замітки до історії відродження галицької України.— Львів, 1919.— С. 172. Див. також: Стеблій Ф. І. "Слово перестороги" В. Подолинського // Український історичний журнал. — 1966. — № 12. — С. 44—51.

Політику Головної Руської Ради, незважаючи на консерватизм і віронопідданство її керівництва, також не можна вважати виключно антипольською. У її діяльності, особливо на перших порах, існували тенденції, що не виключали можливостей толерантного співіснування, а то й співпраці з поляками. Це видно хоча б з першої відозви Головної Руської Ради від 10 травня 1848 р., у якій попри чітке означення національної окремішності 15-мільйонного руського народу говорилось: "Сам Бог і право людскості наказує, абисьмо на против тих, котрі попри нас также ся о свое добро і свою народність старають, жадної ненависті в серцях наших не живили, но як щирі сусіди одної землі в згоді і єдності жили"⁶⁹. Подібні заклики, правда, у різному контексті і з різними інтонаційними відтінками знаходимо у багатьох інших відозвах, листах, промовах. У "Зорі Галицькій", зокрема, читаємо: "Ми Русини не такі, що бисьмо не хотіли дати Полякам тутка межі нами жити [...] Але ми Русини также хочем на нашій власній руській землі свобідно дихати, і в своїм власнім дому мати право жити і господарювати"⁷⁰. А в передовиці під назвою "Згода" говорилось: "Ми Русини не хочем кривди тих Поляків, котрі схочуть жити меже нами; земля наша виживить нас всіх і ми будем вам раді, если будете оумірковані и справедливі [...]"⁷¹.

Навіть митрополит М. Левицький просив єпископа Г. Яхимовича застерегти священників від надмірного розпалювання ворожнечі до поляків; правда, не тому, що мав якісь симпатії до польського революційного руху, а через те, що побоювався можливих "кривавих колізій"⁷². Серед інших фактів, які підтверджують наявність у Галичині в часі "Весни народів" тенденції до польсько-українського порозуміння, можна назвати спільне відзначення греко- і римо-католиками свята Божого Тіла в червні 1848 р.⁷³, угоду, укладену делегаціями обох народів на Слов'янському з'їзді в Празі⁷⁴ і навіть окремі моменти виборчої кампанії⁷⁵.

⁶⁹ Зоря Галицка.— 1848.— 15 трав.

⁷⁰ Там же.— 20 черв.

⁷¹ Там же.— 18 лип.

⁷² Лист М. Левицького до Г. Яхимовича від 25.06. 1848 р. // Матеріали до історії.— С. 328—329.

⁷³ Зоря Галицка.— 1848.— 27 черв. Цікаво, що автор допису про це святкування спеціально наголошував на тому, що "той обход був чисто релігійний, і же русини при тім жадного заміру політичного не мали і не могли мати". Очевидно, ця заява була викликана тим, що під час свята "на вежі ратушовій хтось вивисив хоругов руської барви, а при ній з лівої сторони хоругов польську; але то не Русини учинили, — запевняла газета, — і навіть не знають, хто тоє учинив". Цей випадок завдав багато клопотів керівництву Головної Руської Ради, бо, як говорилось на засіданні 30 червня 1848 р., "люди соблазняються вивішеними хоругвами, руського і польського на ратуші", а тому було вирішено доручити канцлеру консисторії Ю. Величковському, І. Товарницькому, І. Гушалевичу і П. Кадерножці, "аби постаралися, щоби їх здоймити". Див.: ЦДДА України у Львові, ф. 180, оп. 1, спр. 2, арк. 46.

⁷⁴ Угода під назвою "Вимоги русинів у Галичині" була прийнята 7 червня 1848 р. і передбачала запровадження української мови в школах і державних установах, утворення спільної народної гвардії для захисту конституційного ладу, зрівняння обрядів і прав духовенства, скликання спільного крайового сейму, який мав вирішити питання про поділ Галичини на два адміністративних округи. Однак ця угода так і не була втілена у життя. Детальніше про проблеми українсько-польського порозуміння на Слов'янському з'їзді у Празі див.: K o z i k J. Między reakcją a rewolucją...— S. 56—78.

⁷⁵ Звичайно, що в цілому вибори до загальноавстрійського парламенту влітку 1848 р. привели до загострення українсько-польського протистояння, але це було скоріше виявом

Надзвичайно цікавою для характеристики польсько-українських взаємин у Галичині під час революції 1848—1849 рр. є анонімна стаття “Wagunki zgody między Polską i Rusią” (“Умови згоди між Польщею і Руссю”), котра збереглася у матеріалах Головної Руської Ради⁷⁶. У ній говориться: “У Галичині Русини сусідують з Поляками. Обидва народи — побратими, розмовляють братніми мовами, то нехай по-братньому й порозуміються між собою, а надія на Бога, що ніколи між слов'янськими родами не буде ненависті. Поступаймо відверто і без передсудів, взаємно пильнуймо наших прав. Доля помістила нас поруч, дала нам справді рівні сили і, безперечно, закликає нас до того, щоб ми разом виступили проти спільних небезпек [...]”. Автор статті не відкидав ідеї польсько-української федерації, вважаючи, що “може було би краще для спільної справи, коли б Русини утрималися зі своїми відозвами аж до того часу, поки незалежність народів по Двіну і Дніпро була б здобута в ім'я Польщі. Може в той спосіб і для Поляків, і для Русинів легше було би вибороти приналежні їм свободи. Але коли вже сталося інакше, коли бажання самостійності й окремішного існування уже задеклароване, не можна більше наvertати Русинів до національної бездіяльності, а треба вчинити так, щоб їх боротьба за незалежність сприяла незалежності сусідніх Польщі й Татарії. Хай львівська Галичина стане зародком майбутньої вільної Русі, а краківська Галичина — майбутньої Польщі”. Очевидно, що коментарі до цих слів зайві.

Отже, у середовищі нижчого греко-католицького духовенства на початку революції були наявні досить сильні тенденції до співпраці з польським рухом. Основою для такої взаємодії могли стати засади рівноправності націй, слов'янської єдності і федералізму, спільного захисту конституційних свобод, покращення соціальних умов життя трудового люду, боротьби проти всевладдя бюрократії та германізаторського централізму. Але ці перспективи так і не були (та й не могли бути) реалізовані, бо визначальними у політиці польських патріотів були принципи, що виключали можливість рівноправного партнерства: відновлення Речі Посполитої у кордонах 1772 р.; визнання єдиного польського народу і єдиної польської мови; захист шляхтою своїх станових привілеїв і експлуатація селянства (основної маси українців); релігійна нетерпимість та

об'єктивно існуючих міжнаціональних протиріч, а не спровокованої кимось конфронтації. Разом з тим у підготовленій Ю. Лаврівським за дорученням Головної Руської Ради інструкції до виборів українським селянам рекомендувалось обирати “людей уміркованих”, бо “ніч справі руській так зашкодити не може, як непогамова неприхильність до народів сусідніх”. Див.: ЦДІА України у Львові, ф. 180, оп. 1, спр. 2, арк. 33; спр. 30, арк. 4.

А заступник голови Ради крилошанин М. Куземський, який координував діяльність руських виборчих комітетів, пропонував обрати послом до рейхстагу ополяченого русина А. Домбчанського. У листі до секретаря Бережанської Руської Ради Т. Павликіва від 28 червня 1848 р. він писав: “Если би гадалисти, що тяжко би било інног русина от Вас избрати, который би всі голоси мав за собою, то було би добре вибор зкеровати на Г. Домбчанського. Хотя он до ради Антирусської належить, однакож іле его знаю, есть за справою руською, має добре понятіє річи і вимову не злу”. Див.: ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 75 (Т. Павликів), спр. 32/п. 2.

⁷⁶ ЦДІА України у Львові, ф. 180, оп. 1, спр. 8, арк. 3—4. Ця стаття вперше була опублікована львівським істориком В. Борисом, який приписував її авторство секретареві Головної Руської Ради Ф. Леонтовичу. Див.: Bogus W. Głos z 1848 r. w sprawie zgody polsko-ukraińskiej // Przegląd Historyczny.— 1972.— N 4.— S. 717—724.

зневага культури українського народу. Тому логіка політичної боротьби, яка з часом набирала все гостріших форм, ставила людей, котрі прагнули до компромісу заради якихось спільних інтересів, перед нелегкою проблемою вибору між національною приналежністю і політичними переконаннями.

Переважна частина українського духовенства врешті-решт сконсолідувалася на платформі Руських Рад, до чого чи не найбільше спричинилася негачія українців як окремої нації польськими лідерами. “Зоря Галицька” на початку червня 1848 р. так пояснювала причини сепарації галицьких русинів від польського революційного руху: “Заболіло тяженько всіх істинних Русинів серце, коли першого дня життя конституційного Поляки, всіх братами називаючи, з нами так не по-братерську поступили і не дозволили, аби о руськім язичі і о руській народності в петиції до цесаря хоть взмінку учинити, а упоминаючихся о тоє Русинів, як сам їх денник народний оповідає, словами взгорди обсипали. Обурило нас, коли другого дня дали ся публічне чути голоси: “Преч з Русинами”, а в деннику народнім хтіли доводити, що нема і не було Русинів, що тіі рівне як Мазури суть Поляками; і заперечали Русинам всю їх гісторію”⁷⁷. Я. Головацький, який так захоплювався революційністю поляків, також змушений був визнати: “Показуєся, що нема що довірювати панам-братам ляхам. Вони хотіли братерства, але за дорогу ціну — бо хотіли наш язик, нашу народність, наші всі сили для будуцїої Польщі посвятити, — теперка русини помірковалися. І сама молодіж видить, що ваблено ю в пропасть, всі відступають, отягаються”⁷⁸. Отець Софрон Витвицький у відкритому листі до “Зорі Галицької” розкаювався в тому, що повірив польським патріотам і вступив до місцевої Ради Народової: “Тая свобода, рівність і братерство на пустих словах тільки стоїть, а серце їх хоче завсігди над нами старшувати”⁷⁹. Тому він просив прийняти його до Руської Ради.

Шляхів до примирення з українським табором шукав і крилошанин О. Криницький, за якого клопотали перед Головною Руською Радою українські священники-патріоти з Бережанщини⁸⁰. А члени Болехівської Руської Ради пропонували консисторії повернути духовний сан колишньому учасникові польських таємних організацій, в’язневі Шпільберга Й. Охримовичу, вважаючи, що він своїми вчинками доказав вірність своєму народові⁸¹.

Отже, основним фактором, який спричинився до поступової втрати пропольських симпатій серед політично активного греко-католицького духовенства, було розчарування в ідеології та практиці польського національного руху, що слід розглядати як невід’ємну і органічну складову частину процесу формування української національної свідомості.

⁷⁷ Зоря Галицька.— 1848.— 6 черв.

⁷⁸ Лист Я. Головацького до брата Петра від 1[13].06. 1848 р. // Кореспонденція Я. Головацького в літах 1835—49.— С. 262.

⁷⁹ Зоря Галицька.— 1849.— 24(12) січ.

⁸⁰ Лист О. Криницького до І. Кашубинського від 8.05. 1848 р. // Акты бережанской Рады русской.— С. 55; ЦДА України у Львові, ф. 180, оп. 1, спр. 5, арк. 12—13.

⁸¹ Горди н с ь к и й Я. Рада руська у Болехові в 1848—50 рр. (рукопис) // ЛНБ НАН України, від рукописів, ф. 115 (О. Терлецький), спр. 174/ п. 16, с. 14.

Разом з тим важливу роль у відході значної частини українського духовенства від співпраці з польськими національно-політичними організаціями відіграла *позиція світських і церковних властей*, з якою священики, зважаючи на свій сан, просто не могли не рахуватися. Багато душпастирів, розчарованих у польських ідеалах або ж змушених до участі у Радах Народових, посилаючись на необхідність дотримання церковної дисципліни, скористалися виходом куренди митрополичої консисторії від 12 травня 1848 р. для формального обґрунтування свого розриву з польським рухом. Отець Т. Павликів писав, що невизначеність позиції керівництва церкви на початку революції змусила його навіть “нарікати на консистор, що в так крутий разі залишив нас без поради, знаючи добре, як то не оден нещасливий втягнений боронити чужої справи, хочь би міг і повинен боронити свою власну”. Але як тільки прийшов “так пожаданий розказ консистора з д. 12 Мая [...] кінчилася нужда наша і перед св. Николайом пересталисьмо бути членами ради, а Пани маркотні сумують і виговорюють як може відомо і що їм ся подобає”⁸².

Митрополича консисторія не обмежилася лише виданням куренди, а й вживала заходів для її реалізації, погрожуючи тим, хто чинитиме опір, можливими репресіями. Й. Кобринський у листі до Я. Головацького повідомляв, що єпископ “Яхимович сказав, що буде знав, кого має святити. Також Декани мають тайні укази дивитися за тими, що в’яжуться з Ляхами [...]”⁸³. Митрополит М. Левицький на пропозицію свого помічника розпорядився, “щоб після канікул приймати (на навчання. — О. Т.) лише тих семінаристів, котрі ні в чому не схибили і добре склали екзамени, а відмовити збуреним умам, котрі, вхопившись за новочасні політичні віяння, тим самим довели, що не мають в собі потрібного духу для священницького покликання, і, як зараз в семінарії, так і потім в єпархії по парафіях були б шкідливими”⁸⁴. У вересні 1848 р. зі Львівської греко-католицької семінарії й справді було відраховано за участь у польському революційному русі 16 вихованців⁸⁵. Очевидно, що ця акція досягла поставленої мети, бо вже наприкінці того ж року М. Малиновський писав до А. Петрушевича: “Наші руські студенти ту во Львові і всюда виступають яко ревні Русини”⁸⁶. А на протязі 1849—1850 рр. більшість звільнених семінаристів подали прохання до консисторії про поновлення на навчання, списуючи свої попередні “гріхи” на молодість і необдумане захоплення модними ідеями⁸⁷.

Заборонивши священикам брати участь у діяльності Польських Рад, керівництво Греко-Католицької Церкви заохочувало їх до формування своїх національно-політичних організацій. Як повідомляв Я. Головацького Д. Зубрицький, “Консистория выслала приглашения до всех Деканатов заводить деканальные Комитеты и сноситься с начальною Радою. Поез-

⁸² Акты бережанской Рады русской.— С. 73—74.

⁸³ Лист Й. Кобринського до Я. Головацького від 8.06. 1848 р. // Кореспонденція Я. Головацького в літах 1835—49. — С. 261.

⁸⁴ Лист М. Левицького до Г. Яхимовича від 2.07. 1848 р. // Матеріали до історії.— С. 331.

⁸⁵ К м і т Ю. 1848 рік і Львівська руська духовна семінарія.— С. 3.

⁸⁶ Лист М. Малиновського до А. Петрушевича [без дати, приблизно кінець 1848 р.] // ЛНБ НАН України, від рукописів, ф. 77 (А. Петрушевич), спр. 302 / п. 7, № 447-В.

⁸⁷ Студинський К. Львівська духовна семінарія.— С. ССXXXII—ССXXXIII.

жайте до Вашего Декана и найдете у него наставления в каком духе народ Галицко-русский должен последовати”⁸⁸.

Не буде перебільшенням твердження, що більшість місцевих Руських Рад виникли у відповідь на куренду від 12 травня 1848 р., про що свідчать численні реляції з деканатів, які надійшли на адресу митрополичої консисторії⁸⁹. Правда й те, що, надавши такого могутнього поштовху до організаційного оформлення структури українського національно-визвольного руху в Галичині, керівництво церкви намагалося надалі формально дистанціюватися від політичної боротьби і підкреслити свою незаангажованість у політичних справах⁹⁰. Це у свою чергу проявилось у недостатній рішучості й послідовності протидії полонофільству. Тому реалізація рішень церковної влади залежала ще й від ситуації та співвідношення сил на місцях.

Особливо напружена боротьба велася між національно свідомою частиною духовенства і полонофілами у Коломийському і Жовківському округах. Зокрема, на засіданні 13 липня 1848 р. присутні селяни “справедливе зажалініє внесли до ради, що священники руської обводу Коломийського або рідко на раді ся згромаджують, або такої очевидно свою, ци не прихильність, ци занедбаніє руської народної святої справи оказуючи, цілком і ніколи на раді руської обводовой небувають”. До таких вчинків священників заохочували деканальні уряди, котрі відмовилися оголосити клірові послання окружної Руської Ради з поясненням мети її створення і завдань діяльності. Тому ревнителі руської справи з Коломийщини звернулися з проханням до Головної Руської Ради і керівництва церкви, щоб вони заохотили священників “до поднесення нашої руської народности причинятися всіма силами [...]”⁹¹. У відповідь на подання Головної Руської Ради⁹² митрополича консисторія 24 серпня 1848 р. видала накази до Коломийського, Косівського, Пістинського, Городенківського, Жуківського і Снятинського деканатів з вимогою “честное духовенство перестережи, щоб оно против справи народа руського не ділало”⁹³.

Очевидно, що протидія пропольськи настроєного керівництва деканатів починанням Коломийської окружної Ради була досить сильною, бо, не дочекавшись відповіді на своє послання, вона 1 серпня того ж року звернулася з новим клопотанням до церковної влади, щоб “тих старшин

⁸⁸ Лист Д. Зубрицького до Я. Головацького від 8(20).05. 1848 р. // Кореспонденція Я. Головацького в літах 1835—49.— С. 245.

⁸⁹ ЦДА України у Львові, ф. 180, оп. 1, спр. 49, арк. 64—65 (Калуш); арк. 68—69 (Коломия); арк. 81 (Ходорів); арк. 84—85 (Зборів); арк. 88 (Залішки); арк. 93—94 (Турка); арк. 96 (Рогатин); спр. 50, арк. 3—4 (Чортків); арк. 18—19 (Олесько).

⁹⁰ Наприклад, у відповіді митрополичої консисторії на донесення Заліщицького деканального уряду про виконання розпорядження від 12 травня 1848 р. говорилося: “Завязання ся рад не належить до округа діланій консисторських. Повижшою курендою Консистер хотіл іно честное духовенство перестерегти, щоб ся оно не вязало до рад противних народности руської і конституційному правлінію австрійському. Отож, що честное духовенство взглядом завязання ся ради руської в деканаті Заліщицькім ухвалить, о тім нехай донесе впрост тутешій раді головній”. Див.: Там же.— Спр. 49, арк. 88. Аналогічні рекомендації отримали й інші деканати. Парадоксальність ситуації полягає, однак, у тому, що і в консисторії, і в керівництві Головної Руської Ради були одні й ті ж люди.

⁹¹ Там же.— Спр. 35, арк. 17.

⁹² Там же.— Спр. 50, арк. 36; спр. 35, арк. 18.

⁹³ Там же.— Арк. 35.

деканальних, котрі явно протівляться народному Ділу — ілі смілости не іміють боронити с врагами конституційної Австрії — освободити от служби, і містця обсадити мужами сильними, для церкви и государства ревнительними”⁹⁴.

На початку липня 1848 р. до Головної Руської Ради надійшла також скарга від Жовківської окружної Ради на куликівського декана П. Криницького (рідного брата крилошанина О. Криницького), котрий, використуючи свою посаду, вимагав від молодих священників під час складання конкурсного екзамену підписати протест проти діяльності Руських Рад⁹⁵. Але прохання Головної Руської Ради до Перемишльської консисторії про звільнення О. Криницького від керівництва деканатом залишилося, очевидно, без результату⁹⁶. Бо у листі від 21 липня того ж року руські священники-патріоти з Жовківщини знову нагадували про необхідність негайного вирішення питання про зміщення з посади куликівського декана і наводили імена інших священників і молодих богословів, котрі симпатизували полякам⁹⁷. Доля цієї скарги і кількох наступних (від 14 серпня⁹⁸ і 8 вересня 1848 р.⁹⁹) була такою ж, як і попередніх. Тому члени Жовківської окружної Ради змушені були 27 січня 1848 р. звернутися безпосередньо до новоіменованого єпископа Г. Яхимовича¹⁰⁰, бо переконалися, що “денекотрії члени консистора Перемиського самі справі польській сприяють, а о руську не дбають”¹⁰¹.

Постійні зволікання з вирішенням цієї справи підштовхнули Ю. Вислобоцького 6 жовтня 1848 р. подати до Головної Руської Ради спеціальний запит про те, яких заходів вжито щодо тих священників, котрі шкодять національній справі¹⁰². А невдовзі, 20 жовтня 1848 р., Л. Трецаковський запропонував Раді “протівних руськой народности не допускати до чинов духовних і світських”¹⁰³. Рада двічі на таємних засіданнях обговорювала ці запити і вирішила підготувати відозву до духовенства, але не публікувати її в “Зорі Галицькій” від свого імені, що могло б викликати небажану громадську опінію, а просити консисторію видати відповідну куренду. Головним аргументом, що спричинився до активізації протидії поширенню пропольських симпатій з боку провідників галицьких русинів, було те, “що Свящ[еники] нашії завіренье і честь приліжну в селян тратять, що по найбільшой части тамкай діється, где Свящ[еники] діятельно не сказуються в том самом дусі народном, якого суть парохіяни с. е. руськім, але краску народности чужой, народови протівной, перебирають”¹⁰⁴.

Позиція українського селянства, очевидно, й стала тим вирішальним чинником, який змусив греко-католицьке духовенство під час революції

⁹⁴ ЦДІА України у Львові, ф. 180, оп. 1, спр. 50, арк. 22.

⁹⁵ Там же.— Спр. 2, арк. 53—54; спр. 7, № 162.

⁹⁶ Там же.— Спр. 35, арк. 15—16.

⁹⁷ Оригінал самого листа в архіві Головної Руської Ради не зберігся, але він зареєстрований у книзі вхідної та вихідної кореспонденції (Там же.— Спр. 7, № 206), а зміст його переданий у рішенні Ради (Там же.— Спр. 35, арк. 19—20).

⁹⁸ Там же.— Арк. 34.

⁹⁹ Там же.— Арк. 53—54.

¹⁰⁰ Там же.— Арк. 102—103.

¹⁰¹ Там же.— Арк. 34.

¹⁰² Там же.— Арк. 51.

¹⁰³ Там же.— Арк. 52.

¹⁰⁴ Там же.— Спр. 2, арк. 107; спр. 7, № 577.

остаточно розпрощатися з полонофільством. “Руській дух живе і сильно діє, особливо в простому народі, що в нинішній демократично-уставній Монархії очень важно, — писав у листі до А. Петрушевича Й. Кобринський, — не можу утаїти, що самі духовні гонені своїми парафіянами через те, що підозрініе на них падає, будьто они держать с бунтовщиками”¹⁰⁵.

Разом з тим консерватизм і надмірна лояльність до цісарського трону церковної ієрархії привели до розриву з українським визвольним рухом тих представників світської та духовної інтелігенції, які не могли відмовитись від своїх революційних ідеалів, усвідомлюючи, що лише демократичний устрій, конституційні свободи можуть забезпечити необхідні умови для національного розвитку. Так, зі складу Головної Руської Ради був виключений Кирило Вінковський, член Ставропігії, депутат парламенту — людина, яка першою виступила із публічною заявою про національну окремішність русинів¹⁰⁶.

Він був твердо переконаний, що “тільки в єдності, тільки в тіснім полученю ся з краями нашими польськими — однак на підставі совершенного рівеньства, справедливости і найвільнішого розвою народности, може колісь народ руський бути тим, чим бути повинен [...] — народом окремішним, потужним і многозначущим в фамілії мирів европейських”¹⁰⁷. Інший відомий діяч Юліан Лаврівський сам припинив членство в Головній Руській Раді і при цьому заявив: “Пізнавши, що дороги, якими більшість членів Чесної Ради до піднесення народности руської зміряє з моїм переконаньом не суть згодніі, для того освідчую, що з Чесної Ради виступаю”¹⁰⁸. Ці люди приєдналися до іншого політичного об’єднання — Руського Собору.

Гене́за цієї організації ще недостатньо досліджена¹⁰⁹, але вона отримала однозначну оцінку вже невдовзі після свого виникнення. “Від того

¹⁰⁵ Лист Й. Кобринського до А. Петрушевича від 12.07. 1848 р. // ЛНБ НАН України, від рукописів, ф. 77. (А. Петрушевич), спр. 229/ п. 6, № 198-А.

¹⁰⁶ 19 березня 1848 р. під час підписання у Львові першої петиції до цісаря К. Вінковський звернув увагу греко-католицьких семінаристів на відсутність у ній хоча б згадки про українців: “Не забувайте, що ви руське плем’я, окреме від поляків, що у вас інша народність, інша історія, інша мова: словом, що ви — Русини. Якщо хочете підписати цю адресу, то не робіть цього раніше, ніж до неї не будуть долучені пункти, що забезпечать вам окремішне існування, окремішну народність і окремішну мову”. Див.: Dziennik Narodowy.— 1848.— N 2.

¹⁰⁷ Дневник Рускій.— 1848.— 25 серп. (5 верес.).

¹⁰⁸ ЦДДА України у Львові, ф. 180, оп. 1, спр. 5, арк. 5.

¹⁰⁹ Датою виникнення Руського Собору прийнято вважати 23 травня 1848 р. Див.: Филевич И. П. Из истории Карпатской Руси: Очерки галицко-русской жизни с 1772 г.— Варшава, 1907.— С. 75; Стеблій Ф. Революція 1848—1849 рр. на західно-українських землях // Торжество історичної справедливості.— Львів, 1968.— С. 223; Борис В. Деякі питання польсько-українських відносин під час революції 1848 р. в Галичині // Українське слов’янознавство.— 1972.— № 6.— С. 76. Підставою для такого датування є повідомлення “Зорі Галицької”, що саме у цей день в “салі редутовій старого театру” відбулося зав’язання “польсько-русської ради”. Див.: Зоря Галицка.— 1848.— 6 черв. Польські часописи також інформували, що приводом до зібрання 23 травня, на якому утворено “комітет руський”, було рішення Головної Руської Ради відправити свою делегацію на Слов’янський конгрес. Див.: Rada Narodowa. — 1848. — 24 maja; Dziennik Narodowy.— 1848.— N 66. Інструкція посланцям до Праги, датована 21 травня (Кореспонденція Я. Головацького в літах 1835—49.— С. 246—247). й справді розглядалася і була прийнята Радою 22 травня 1848 р. Див.: ЦДДА України у Львові, ф. 180, оп. 1, спр. 2, арк. 28; спр. 7, № 23. Тому твердження про те, що утворення Руського Собору було викликане прагненням Польської Ради Народової паралізувати діяльність української делегації на З’їзді слов’янських народів, виглядало досить правдоподібно.

часу, коли Русини повзяли тую блаженну гадку, аби серед шуму світової бурі по так довгій недолі за свою народність обізватися [...] — від того часу зачали Поляки о тім промишляти, яким би способом діланье Руської Ради звихнути, коли не могли ей завязанню перешкодити; на тому осудили, аби всі спольщені Русини котрі до польської ради давніше приступили і цілою душею вже суть Поляками, яко Русини виступили [...] і ще другу руську раду, властиво польсько-руську раду завязали”, — писала “Зоря Галицька” 6 червня 1848 р. Зрозумілою була й мета Руського Собору: “Тая польсько-руська рада только на те утворена, аби руській народ баламутити і передати його під опіку польської Ради народовой”¹¹⁰. 29 травня 1848 р. один із лідерів Руського Собору А. Домбчанський звернувся з відозвою до Головної Руської Ради, пропонуючи об’єднання від імені шляхти українського походження. “Ми є роздвосними частинами одного тіла, — заявляв автор відозви, — ми, подібно як і ви, народжені на руській землі і від руських батьків”. Однак, на його думку, не лише походження, але й цілі членів обидвох організацій співпадають: “Віра наша політична така ж, як і ваша. Хочемо піднести народність, хочемо покращити життя селянина і священика, котрий до сьогоднішнього дня є більше господарем, ніж народним вчителем. Хочемо зміцнити моральність в усіх верствах народу нашого, хочемо розповсюдити обряд і тим

Але вже польський історик Я. Козік поставив під сумнів дату 23 травня (К о з і к J. Między reakcją a rewolucją. — S. 189), посилаючись на лист Д. Зубрицького до Я. Головацького від 20 травня 1848 р., у якому говорилося: “Завязалось было общество псевдо-Руссинов, состоящее из отступников нашего обряда, но мы не хотели иметь с ними дела”. Див.: Кореспонденція Я. Головацького в літах 1835—49. — С. 245. Дописувач “Dziennik-a Narodow-ogo” у згаданому повідомленні також вказував, що зібрання 23 травня було “повторним і більш чисельним”. Див.: Dziennik Narodowy. — 1848. — № 66. Коли ж тоді було перше?

Віднайдені нещодавно у фондах ЦДІА України у Львові протоколи засідань Головної Руської Ради і журнал вхідної та вихідної кореспонденції, які досі не були відомі дослідникам, частково проливають світло на цю проблему, хоч і не дають усіх відповідей. Згідно протоколу на засіданні 12 травня 1848 р. “приймалися посланники от другої ради руської з їх адресою”. Що ж це був за “адрес”? Відомо, що Польська Рада Народова 7 і 9 травня прийняла спеціальну відозву й маніфест до “братів-русинів”, у яких заявляла, що “вважає польську і руську нації одинаково своїми, обидві репрезентує і, рівно ж, обидві всіма силами хоче підносити”, та закликала до співпраці в ім’я “добра спільної вітчизни”. Своїм прихильникам-українцям вона рекомендувала підготувати нову петицію до уряду (Rada Narodowa. — 1848. — 9, 10 maja). 11 травня 1848 р. цей “адрес” і справді з’явився у друкованому органі польських революціонерів. У ньому повністю підтримувалися вимоги “Адресу Русинів” від 19 квітня, але засуджувався його надмірно віроповіданський характер і антипольська спрямованість (Ibid. — 11 maja). Та ж газета 22 травня писала, що “у Львові є два комітети руські і обидва розпочали своє життя з адрес до трону”. У цій статті також зазначалося, що другий комітет заснували “на протигагу раді святоюрській” ті русини, “які перейняті переконанням, що лише йдучи пліч-о-пліч з поляками зможуть домогтися політичних свобод, знайти взаєморозуміння з власним народом і розвинути свою націю” (Ibid. — 22—24 maja). Отже, утворення “другої ради руської” відбулося десь між 9 і 11 травня 1848 р. Правда, її кількісний і персональний склад, окрім її голови — Каспара Ценглевича і керівника делегації до Головної Руської Ради — Антона Домбчанського, залишається невідомий (Ibid. — 24 maja; ЦДІА України у Львові, ф. 180, оп. 1, спр. 7, № 13). Для розгляду пропозиції “Ради анти-руської” була утворена спеціальна комісія у складі І. Константиновича, Л. Рошкевича, О. Заклинського, А. Леонтовича, І. Борсикевича, І. Лотоцького, Й. Кульчицького, І. Слимаковського, Ю. Лаврівського і М. Теліховського та вирішено послати депутацію у відповідь. Але, очевидно, “польсько-руська рада” так і не дочекалася жодної відповіді, бо 29 травня того ж року А. Домбчанський подав до Головної Руської Ради нову петицію (Т а м ж е. — Спр. 7, № 38).

¹¹⁰ Зоря Галицька. — 1848. — 6 черв.

самим — усунути перешкоди, що стоять на заваді розвитку народності. Хочемо піднести літературу, котра, обмежуючись на селянина і священика, ніколи не зможе розквітнути. Нарешті, хочемо поєднатися з нашими братами Поляками, бо відокремлення зараз від них зробить наше існування неможливим”. Розуміючи, що останнє побажання і є тим “яблуком розбрату”, що не дає змоги досягнути єдності всіх русинів, А. Домбчанський намагався переконати керівництво Головної Руської Ради в тому, що немає жодних підстав побоюватися, “щоби Поляки перешкождали нам в розвитку нашої народності”, бо майбутня Польща зможе воскреснути і існувати “лише в федеративному союзі, опертому на рівних правах”. У відозві, зверненій насамперед до греко-католицького духовенства, вказувалось і на безпосередні практичні користі, які б дало таке об’єднання. “Ви, браття, маєте вплив на народ, котрий хоче просвітити, але котрого без інтелігенції і без маєтку вище піднести не зможете... Знаєм добре, що нація без освіченої верстви, лише в релігії, існувати не може”¹¹¹.

Очевидно, що члени “польсько-руської ради” спершу не думали про якусь самостійну діяльність, а своє головне завдання вбачали у тому, щоб опанувати українським національно-визвольним рухом і спрямувати його в русло польської політики. Однак, не досягнувши компромісу з Головною Руською Радою, вони змушені були оприлюднити свою власну платформу, сподіваючись на розкол українського табору. 8 червня 1848 р. Руський Собор виступив із відозвою до українського народу, яку підписало 64 особи¹¹², здебільшого “спольщені русини”¹¹³. Серед членів Собору було лише троє уніатських священиків: О. Криницький, Р. Крижановський та І. Вагилевич, який став редактором друкованого органу — “Дневника Руського”¹¹⁴. Ці люди поклали собі за мету “опіковане ся народністю руською, причинення до її вільного і незалежного розвитку, а при тому удержування згоди і єдності з миром соплемінної народності в нашій спільній вітчизні”¹¹⁵.

Прекрасно розуміючи значення Головної Руської Ради та її вплив на українське населення, члени Руського Собору прагнули представити її як орган “касти священиків і партизантів бюрокрації”¹¹⁶. Через це, на її думку, так звана Рада святоюрська “не може ся скutoчно займовати нічим іншим, токмо ділами церковними і честною працею о спасенію небеснім. А наш Собор, складаючий ся не токмо з велебних отців духовних, але також зо всіх інших станів, постановив, не минаючи також праведного намірення Руської Ради, зайнятися всіма потребами руського народа”¹¹⁷.

Разом з тим, знаючи про авторитет священиків серед українського селянства, якого польські діячі особливо побоювалися, пам’ятаючи про

¹¹¹ ЦДІА України у Львові, ф. 180, оп. 1, спр. 1, арк. 21—26.

¹¹² *Widozwa Ruskoho Soboru.*— [Львов, 1848].

¹¹³ Зоря Галицка.— 1848.— 6 черв.

¹¹⁴ *Widozwa Ruskoho Soboru.*

¹¹⁵ *Дневник Рускій.*— 1848.— 18 (30) серп.

¹¹⁶ Зоря Галицка.— 1848.— 6 черв.

¹¹⁷ *Widozwa Ruskoho Soboru.*

події 1846 р.¹¹⁸, Руський Собор намагався залучити їх у свої ряди, звернувшись до греко-католицького духовенства зі спеціальною відозвою. У ній містились заклики до єдності з поляками, братерства, християнської любові¹¹⁹. Та бажаної підтримки Руський Собор не домогся, а тому не зміг розширити кола своїх членів, створити філії поза Львовом, і його діяльність звелася до відправки до Праги альтернативної делегації “справжніх русинів”, видання кількох відозв і петицій з критикою митрополичої консисторії та підтримкою “соплемінної народності” і протестами проти поділу Галичини¹²⁰.

Як писав митрополитові М. Левицькому єпископ Г. Яхимович, “сформована тут з жителів ніби то руська рада, побачивши, що не може здобути жодної прихильності і мусить саморозпуститися, хоче вже піддатися нашій раді і прислала депутацію з освідченням, що пристане на всякі умови, лиш би вибрати з них принаймні кількох і вмістити між членів ради”¹²¹. Деякі польські магнати готові були навіть перейти на греко-католицький обряд і звернулися з відповідним проханням до митрополичої консисторії. Але єпископ Г. Яхимович, “розпізнавши їх наміри,— відповів їм, — що Русини шляхти не мають і не потребують”¹²².

Очевидно, що з крахом цих планів пов'язаний перехід діячів Руського Собору від певної толеранції й навіть загравання з Головною Руською Радою до відкритих нападок на Г. Яхимовича та його оточення, намагачись протиставити нижче духовенство церковній верхівці. Як писав

¹¹⁸ Дневник Рускій.— 1848.— 25 серп. (5 верес.).

¹¹⁹ Там же.— 18 (30) серп.

¹²⁰ Данилак М. Галицькі, буковинські, закарпатські українці в революції 1848—1849 років.— Братіслава, 1972.— С. 84; Пашаєва Н. М. Отражение национальных и социальных противоречий в Восточной Галичине в 1848 г. в листовках Русского Собора // Славянское Возрождение.— М., 1966.— С. 48—62.

Боротьба за розмежування Галичини на українську і польську провінції, яку вела Головна Руська Рада, дала Руському Соборові чи не останню нагоду нагадати про своє існування. З ініціативи польських діячів у парламенті (Smolka S. Dziennik Franciszka Smolki 1848—1849 w listach do żony. — Kraków, 1913.— S. 22; Widmann K. Franciszek Smolka, jego życie i zawód publiczny. Od roku 1840 do 1849.— Cz. 1.— Lwów, 1884.— S. 242—243), від імені “справжніх русинів” була підготовлена петиція, метою якої було створити враження, що ідея поділу краю є інтригою місцевої бюрократії і невеличкої групи “святоюрців”, які переслідують свої корисливі інтереси. Див.: Лозинський М. Утворення українського коронного краю в Австрії.— [Відень], 1915.— С. 18—19. Однак під цим протестом Руського Собору вдалося зібрати лише 557 підписів. Див.: Дневник Рускій.— 1848.— 1(13) верес. До того ж навіть ця цифра викликає певні сумніви, бо, як довідуємось із листа Сяноцької Руської Ради від 23 серпня того ж року: “Поляки збирають від міщан і від кого можуть підписи на против поділу провінції і кажуть ся підписувати, але не яко Полякам, але яко Русинам”. Див.: ЦДІА України у Львові, ф. 180, оп. 1, спр. 4, арк. 179—180.

Особливих зусиль лідери польського руху доклали до того, щоб заручитися підтримкою митрополита М. Левицького. До Унева, де перебував у той час з огляду на тяжкий стан здоров'я глава Греко-Католицької Церкви, 8 серпня 1848 р. прибула делегація Польської Ради Народової, яка намагалася переконати відірваного від політичного життя владіку поставити свій підпис під протестом проти поділу краю. Але М. Левицький відмовився підписати не лише польську петицію, але й аналогічний протест Руського Собору, заявивши, що вже підтримав подання до міністерства Головної Руської Ради. Див.: Handelsman M. Українська політика ks. Adama Czartoryskiego przed wojną krymską // Праці Українського наукового інституту.— Варшава, 1937.— Т. 35.— С. 155—161; Свистун Ф. И. Русский Собор и митрополит М. Левицкий в 1848 р. // Вістник “Народного Дома”.— 1905.— С. 39—41.

¹²¹ Лист Г. Яхимовича до М. Левицького від 21.06. 1848 р. // Матеріали до історії.— С. 327.

¹²² Kaszala S. Polityka Polaków względem Rusi.— Lwów, 1879.— S. 291.

“Дневник Руський”: “Жменя людей гордых, лукавих і облудних, між якими є і священники з єпископом Яхимовичем, присвоїла собі [...] якусь старшину над нами”. Газета нагадувала душпастирям, як перед конституцією “без права і суду гонив і збиткував їх ординаріят”, та закликала викрити “фарисейські умисли” своїх зверхників, які прагнуть “заступити місце злої пам’яті єзуїтів”¹²³.

Придушення польського повстання у Львові на початку листопада 1848 р. і запровадження у Галичині військового стану привело до формального припинення діяльності усіх громадсько-політичних організацій та заборони друкування неурядових газет, у тому числі й Руського Собору та “Дневника Руського”¹²⁴.

Звичайно, що дати якусь однозначну оцінку діяльності “польсько-руської ради” не просто. З одного боку, не викликає сумнівів, що лідери польського національного руху намагалися використати Руський Собор і його друкований орган для того, щоб паралізувати вплив Головної Руської Ради й “Зорі Галицької” і залучити українців до реалізації своєї політичної мети — відновлення польської державності. Обмеженість цієї організації проявилася і в її підході до соціальних проблем. Обстоюючи недоторканність поміщицької власності, “Дневник Руський” застерігав селян від захоплення панських земель, лісів та пасовищ, закликав “допомагати колишнім дідичам, які, подарувавши панщину, потребують платних робітників”¹²⁵. Така позиція не могла знайти підтримки серед маси українського селянства, що, зрештою, й визначило долю Руського Собору.

З другого боку, як виникнення самої Головної Руської Ради не можна звести до “інтриги Стадіона” чи магічної сили “московських рублів”, так і в утворенні Руського Собору знайшли вияв об’єктивні суперечності самого процесу українського національного відродження і тих умов, в яких він відбувався. Тому діяльність Собору можна розглядати як першу спробу емансипації політичного руху від церковного впливу на українське суспільне життя; як своєрідну опозицію, що змусила керівництво церкви активніше займатися справами власного народу. Цікаво й те, що багато ідей, які пізніше лягли в основу політичного світогляду народовців та інших українських національно-демократичних партій та організацій, вийшли з кола діячів “польсько-руської ради”. Чи не найвлучнішу характеристику цього явища дав російський історик І. П. Філевич, який на початку ХХ ст. писав: “Найбільш ревними проповідниками відособлення південної Русі від північної були тоді (у 1848 р. — О. Т.) члени Руського Собору і сам термін “окремішність” у тому розумінні, в якому вживають його сьгоднішні представники “українсько-руської” теорії, появився вперше на сторінках “Руського Дневника”¹²⁶.

Отже, незважаючи на те, що Греко-Католицька Церква внаслідок багатоголікового іноземного панування в Галичині була єдиною суспільною інституцією, яка затримала свій національний характер і вберегла

¹²³ Дневник Руський.— 1848.— 15 (27) верес.

¹²⁴ Łoziński B. Agenor hr. Gołuchowski w pierwszym okresie rządów swoich. 1848—1856.— Lwów, 1901.— S. 50—58.

¹²⁵ Дневник Руський.— 1848.— 8 (20) верес.

¹²⁶ Филевич И. П. Из истории Карпатской Руси.— С. 106.

українське населення краю від асиміляції, а під час революції 1848—1849 рр. взяла на себе місію ідеолога і провідника українського національно-визвольного руху, чимало греко-католицьких священників опинилися поза його організаційною структурою або навіть примкнули до табору супротивників. За цими людьми серед сучасників і в пізніших історичних працях закріпилася назва “полонофілів”, а разом з тим — і трактування їх як зрадників “національної справи”. Однак правильніше було б розглядати полонофільство як закономірний наслідок історичного розвитку української нації, обумовлений конкретними обставинами: втратою власної державності, тривалою роз’єднаністю і підневільним статусом українських земель, ренегатством освіченої еліти і неповною соціальною структурою, низьким рівнем національної самосвідомості й політичної активності українського суспільства. Все це, як писав М. Драгоманов, привело до того, що “коли по законам національних і спеціально-слов’янських відродін і в Галичині настав час поставлення питання національного, то відповідь на се питане вийшла не в такій простій формі, як в інших слов’янських землях, напр. у Чехії, Славонії, Польщі, і викликала окрім натурального розділу інтелігенції на партії культурно-політичні, ще й національні партії”¹²⁷. Однією з таких партій, чи правильніше — національно-політичних орієнтацій, і було полонофільство. Але й воно за своєю суттю і формами прояву не було однорідним. Тому необхідно розрізнати полонофільство *національне* — зумовлене колонізацією духовенства, що призвела до втрати частиною кліру власної етнічної ідентичності та усвідомлення своєї приналежності до польської нації з її мовою, культурою і традиціями, і *політичне* — викликане симпатіями до революційної боротьби поляків за національне визволення, надіями на те, що здобуті спільними зусиллями конституційні свободи забезпечать належні умови для рівноправного існування обох народів. Щодо форми цього співіснування були відмінності й серед політичних полонофілів, що свідчить про наявність в середині української інтелігенції двох різних концепцій творення нації: політичної і етнічної. Для одних поняття “нації” ототожнювалося з поняттям “держави”, а єдиною, на їх думку, легітимною формою державного утворення, заснованого на “історичному” праві, могла бути лише відновлена на нових федеративних засадах Річ Посполита. Інші віддавали перевагу “природному” праву, згідно з яким кожна нація має право на самовизначення на своїй етнічній території, будуючи відносини з іншими народами на принципах рівноправності й взаємоповаги.

Зрозуміло, що з-поміж різних національно-політичних орієнтацій перевагу могла здобути лише та, яка відповідала б історичним, політичним, соціальним, релігійним та іншим умовам існування і потребам розвитку української нації та була б сприйнята основною масою українського населення — селянством. Тому з огляду на існуючий українсько-польський антагонізм, до якого певною мірою спричинилися обидві сторони, полонофільство у будь-якій його формі практично не мало шансів на успіх і після поразки революції зникло як окрема національно-політична течія*.

¹²⁷ Драгоманов М. Літературно-суспільні партії в Галичині (до року 1830).— Львів, 1904.— С. 4.

* Кінець полонофільства як національно-політичної орієнтації аж ніяк не означав остаточного подолання колонізації української інтелігенції, яка була відчутною в Галичині майже до кінця XIX ст.

Розвиток міжнаціональної боротьби в Галичині під час “Весни народів” призвів до поляризації сил, і в кінцевому підсумку в українському й польському таборах узяли верх консервативні, непримиренні сили, а переможцем з українсько-польського протистояння вийшов австрійський уряд. З допомогою “вірних русинів” він приборкав польський революційний рух, але, віддавши реальну владу в Галичині в руки польської шляхти, звів нанівець усі здобутки першої хвилі українського національного відродження. І хоча по обидва боки барикад були люди, що прагнули до компромісу й передбачали можливість такого фіналу, відвернути його вони не мали жодної змоги, бо об’єктивні суперечності між обома народами виявилися сильнішими, ніж тенденції до співпраці.

Oleh TURIY

**NATIONAL AND POLITICAL POLONOPHILY
AMONG GREEK CATHOLIC CLERGY
OF HALYCHYNA DURING THE REVOLUTION OF 1848—1849**

Among the Ukrainian ecclesiastic and secular intelligentsia, polonophily was one of the many national and political trends comprised within the Ukrainian national liberation movement in Halychyna since the formative stage of its political development. Polonophiles did not constitute a homogeneous group either by origin or ideology, they were divided into two fractions, ethno-national and political, reflecting the two differing concepts within the Ukrainian nation-building process. Not corresponding to the existing conditions and to the needs of the development of the Ukrainian nation, polonophiles were not successful in becoming the prevailing trend in the movement.